

KÖYCEĞİZ - DALYAN ÇEVRESİNDE COĞRAFI ÖZELLİKLERİN TURİZM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

*Suna Doğaner**

GİRİŞ :

Araştırma, Köyceğiz gölü, Dalyan suyu çevresi ve Ekincik koyu-Sarıgerme yalısı arasındaki deniz kıyısını kapsamaktadır. Türkiye coğrafi bölgelerinden Akdeniz Bölgesi, Antalya Bölümü, Teke Yöresi, Köyceğiz-Fethiye Alt Yöresi (Besim DARKOT-Metin TUNCEL) içine giren inceleme alanı, idari bakımdan Muğla ilinin Köyceğiz, Ortaca ve Dalaman ilçelerine aittir.

İnceleme alanı, Türkiye'de deniz turizminin en yoğun olduğu İzmir-Antalya arasındaki kıyı şeridinde yer almaktadır. 1980'li yıllar bu kıyılarda deniz turizminin hızlı geliştiği bir dönem olmuştur. Kuşadası, Bodrum, Marmaris, Fethiye, Kaş ve çevresindeki kıyılar, turizmin çevreye vereceği deniz kirliliği, yaban hayatı kaynaklarının azalması, bitki örtüsünün tahribi, tarım alanlarının azalması gibi zararlar göz önüne alınmadan, yatak kapasitesini artırmaya yönelik amaçlarla, kısa sürede konaklama tesisleri ve tatil evleriyle (ikinci konutlar) betonlaşırken, Köyceğiz ve Dalyan çevresinde yerleşmelerin kıyıda içeride bulunması, ana karayolunun (Fethiye-Köyceğiz-Marmaris) kıyıda içeriden geçmesi gibi nedenlerle, turizmde gelişimi daha yavaş olmuştur. Turizmin gelişimi için bir proje hazırlanmasına (1977), Turizm Alanı ilân edilmesine (1982) rağmen, çok zengin doğal değerlere ve yaban hayatı kaynaklarına sahip olan bu çevrede,

* Doç. Dr. Suna Doğaner, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümünde öğretim üyesidir.

kitle turizmi zararlı olacağından, Özel Çevre Koruma Bölgesi ilân edilerek (1988) korunmaya alınmıştır.

Araştırmada inceleme alanının, fiziki (jeomorfoloji, hidroğrafya, klimatoloji, bitki örtüsü) ve beşeri (yerleşme, ekonomi, ulaşım) coğrafi özelliklerinin yarattığı göl, deniz, kaplıca, av, yayla, eko ve kültür turizmi açısından olanakları, turizmin başlayış ve gelişimi, ekonomik faaliyetlerle ilişkileri, ulaşım ve konaklama hizmetleri incelenmektedir. İnceleme alanının, araştırmacının 1980'li yıllarda turizmini incelediği bir kıyıda yer alması, geçmiş ve günümüzdeki durumunu, karşılaştırma olanağı sağlamıştır.

Araştırmanın amacı, Köyceğiz-Dalyan çevresi örnek alınarak ve Dünya ile birlikte hareket ederek, bütün Türkiye'de eko turizm (yumuşak turizm) esaslarının uygulanmasının sağlanmasıdır.

Göl Turizmi :

Türkiye'de turizm açısından göllerden, çevresindeki yerleşim yerlerinin rekreasyon alanı olarak (yürüyüş, kamping, piknik, manzara seyretmek, fotoğraf çekmek, bisiklete binmek, yaban hayatı gözlemek vb.) ve konaklama (motel, otel, pansiyon, kamu dinlenme tesisi vb.) ve ağırlama üniteleri (lokanta, kır kahvesi) yapılarak faydalanılmaktadır. Sulak alanlar olarak kabul edilen ve derinliği 6 m. yi geçmeyen göller ise, kuşların beslenmeleri ve yuva yapmaları için uygun ortamlar yarattığından kuş gözlemciliği, fotoğraf ve film çekmek için küçük gurubların ilgisini çekmektedir. Göller oluşumları bakımından da turizmde ilgi çekebilirler (buzul, krater, obruk, lagün gölleri vb.).

İnceleme alanında 4 tane göl bulunmaktadır, bunlar Köyceğiz, Sülüngür, Alagöl ve İztuzu gölleridir. Antik devirlerde iç liman olarak kullanılan Sülüklü göl, günümüzde dolmuş durumdadır. Bu göllerin turizmde çekiciliklerini, oluşumları sağlamıştır. Bu göller oluşumları bakımından set gölleri gurubuna girmektedir¹. Köyceğiz gölü, bir körfezin, Dalyan köy ve Kaunos yakınında batıdan doğuya doğru gelişen kıyı okuyla, doğudan göle dökülen Dalaman çayının getirdiği çok miktarda malzemenin birleşmesi

1 H. İnandık, Türkiye Gölleri (İstanbul, 1965), s. 44.

ve denizle bağlantısının kesilmesiyle oluşmuş, bir süre sonra kıyı okunu batıdan yaran göl suları, gideğeni (Dalyan suyu) yoluyla geniş dolgusunu yaymaya başlamıştır². Holosen'de meydana gelen değişikliklerle oluşan Dalyan ovası ve kıyı arasındaki dolmaya devam eden lagüne ait, Dalyan suyu doğusunda Sülüngür gölü, İztuzu gölü, batısında Alagöl gibi küçük set gölleri yer almaktadır. Köyceğiz gölünün denizle bağlantısını sağlayan Dalyan suyu, Köyceğiz gölünden çıktıktan sonra, Dalyan Boğazı adı verilen kısımdan güneye doğru akar, Dalyanköy yakınından itibaren çok geniş bir buklüm yapar, Alagöl ve Sülüngür göllerini denize bağlayan kanallarla birleşerek, çok parçalı bir yataktan akarak, kıyıda doğudan batıya doğru oluşmuş kıyı oku (İztuzu kumsalı)nın batı ucunda denize ulaşır. Çevrenin en ilgi çekici özelliği, çok sayıda küçük adanın arasından geçerek, kenarları 2-3 m. yüksekliğinde kamışlıklarla sınırlanan ve gölleri denize bağlayan kanallardır. Kamışlıkların iç kısmında, yükseklikleri 0-0.5 m. arasında olan sazlıklar yer almaktadır. Denizle bağlantının kapanmamış olması, Dalyan suyu ve Köyceğiz gölüne deniz yoluyla turist çekmektedir. Düz bir hatla 13 km. uzunluğunda olan Dalyan suyunun derinliği, büyük yatların ve diğer deniz araçlarının geçmesine uygun olmadığından, çevrenin balıkçı tekneleriyle bu kanallarda, kamışlıklar arasında yapılan geziler, manzara seyretmek, fotoğraf çekmek, kuş gözlemciliği vb. rekreasyonel faaliyetler açısından, turistlerin oldukça ilgisini çekmektedir. Çevrenin turizm kaynaklarının çeşitli olması (Dalyan suyu batısında antik Kaunos şehri kalıntıları, sıcak maden suyu kaynakları) ilgiyi daha da artırmaktadır.

Göl turizmine olanak tanıyan bir diğer özellik, Dalyan suyu ve Köyceğiz gölü kıyılarının, doğal etmenler sonucunda, yoğun yerleşmeden korunmuş olmasıdır. Köyceğiz gölü doğu kıyılarında Yuvarlak çay ağzı çevresi ve Dalaman çayının eski ağzı çevresi kamışlık ve sazlık olduğundan ve alçak olan bu kıyılar taşkınlardan zarar gördüğünden yerleşmeye uygun değildir. Köyceğiz, gölün doğusunda günümüzde Eski Köyceğiz köyünün bulunduğu yerde kurulmuşken, taşkınlardan zarar gördüğü için, 19. yüzyıl sonlarının

2 M. Tuncel-K. Göçmen, «Köyceğiz-Fethiye Yöresinde Bazı Coğrafi Gözlemler» İ. Ü. Coğ. Ens. Der. sayı. 18-19, s. 121.

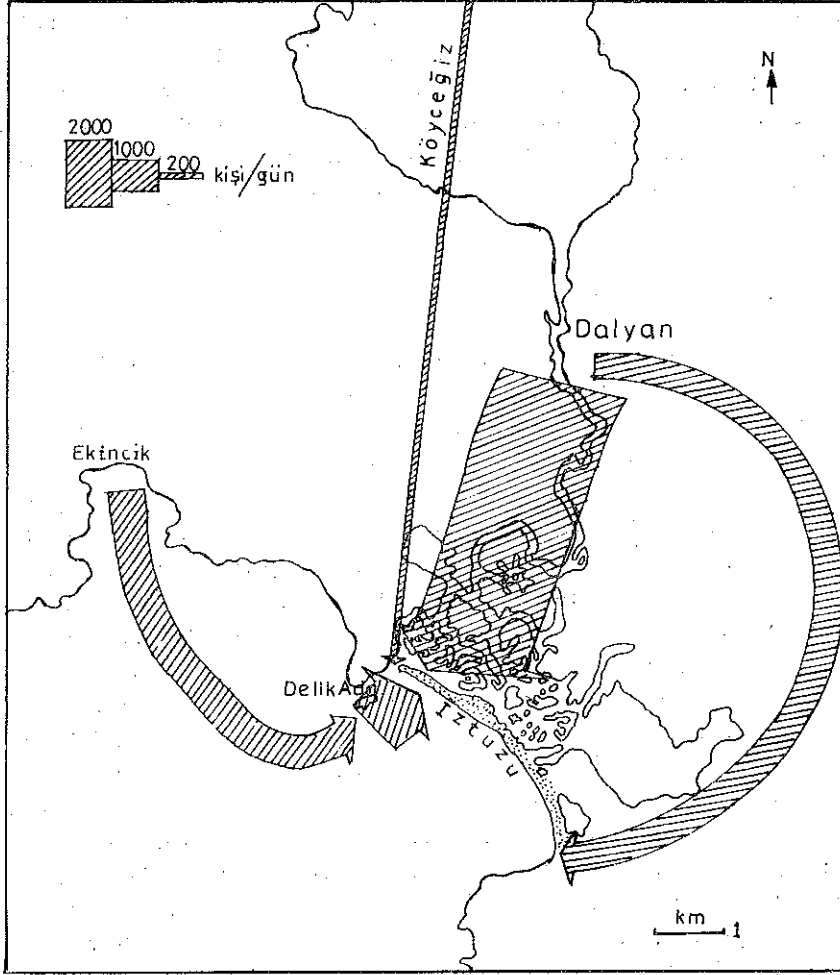
da gölün kuzeyinde günümüzdeki yerine taşınmıştır³. Namnam çayının döküldüğü ve eski akarsu ağızlarının yer aldığı batı kıyıları, da aynı nedenlerle yerleşmeye uygun değildir. Gölün güneybatısında Sultaniye köyü, yerleşmeye en uygun kıyuyu seçmiştir.

Doğal olaylar, Dalyan suyu çevresinde de yerleşmeyi olumsuz etkilemiş, liman şehri olarak kurulan Kaunos, alüvyon birikmesiyle limanın dolması ve sıtma hastalığı gibi nedenlerle önemini kaybetmiştir. Dalyan suyu kıyısının tek yerleşmesi, doğu kıyısında Dalyan ovasında kurulan Dalyan köydür. Köyceğiz gölü ve Dalyan suyu çevresinde, su kuşlarının beslenmesi için zengin bir biyolojik ortamın olması nedeniyle, su kuşları için önemli bir sulak alan olan bu çevrede, yerleşmenin yoğun olmaması kuşların yuva yapması ve korunmasını sağlamaktadır. Böylece «kuş gözlemciliği» açısından önemini devam ettirmektedir.

Göllerden turizmde başta gelen faydalanma şekli, yaklaşık 18 m. boyunda, 30 - 35 kişi alabilecek şekilde düzenlenmiş balıkçı tekneleri veya daha küçük gezi tekneleriyle, belirli bir merkezden hareket ederek, belirli bir program dahilinde yapılan organize gezilerdir. Bu geziler başlangıç yerine göre Dalyan - İztuzu, Ekincik koyu - Dalyan, Delikada - Dalyan, Köyceğiz - Dalyan - İztuzu arasında yapılmakta, Dalyan suyunda belirli bir hattı izleyerek, Kaunos antik şehri ve sıcak su kaynaklarından Küçük Kaynak'a uğramaktadır. Dalyan suyunda yoğunlaşan bu gezilerin bir kısmı, Sultaniye kaplıcası ve Köyceğiz gölünü kapsamaktadır.

Balıkçı tekneleriyle yapılan günlük gezilere ilgi, her yıl artmaktadır. Dalyan suyu ve Köyceğiz gölünün turizmde tanınması, denizle bağlantısı sayesinde olmuş, 1980'li yılların başında yatlarla veya Marmaris'ten yapılan günlük gezilerle, denizyoluyla Ekincik koyu ve Delikada'ya gelen turistlere, balıkçı tekneleriyle düzenlenen geziler buranın tanınmasını sağlamıştır. 1985 yılında günde ortalama 18 tekneyle (Ekincik - Delikada 11, Köyceğiz 5, Dalyan'köy'den 2 tekne) 600 - 700 kişi tarafından gezilirken, 1993 de günde ortalama 185 tekneyle 6475 kişi (Dalyanköy 100 tekne 3500 kişi Köyceğiz 5 tekne 175 kişi, Ekincik köy 30 tekne 1050 kişi, Delikada 50 tekne 1750 kişi) tarafından gezilmektedir (Şekil 1.).

3 M. Tuncel-K. Göçmen, Ön, ver. s. 118.

Şekil 1 — Dalyan suyu ve İzuzu kumsalına günlük turlar (1993)

Dalyan köy rıhtımının günlük tur yapan çok sayıda balıkçı tekneleriyle son derece renkli bir görünümü bulunmaktadır.

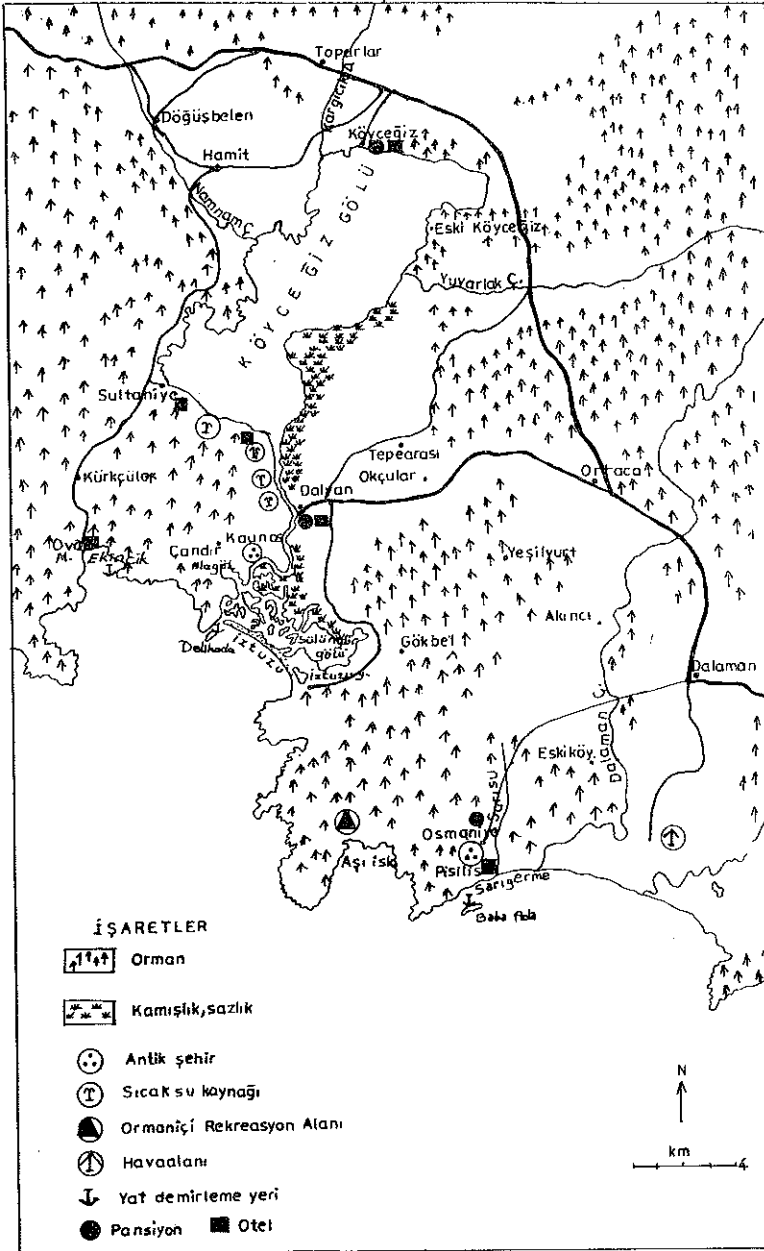
Köyceğiz gölü güneybatısında maden suyu kaynakları (Sultaniye) kaplıca turizminde, batı kıyısında günlük ormanlarının yer aldığı Kersele koyu ve kuzeyde Kargıcak çayın göle döküldüğü yerde Kulak veya Kuyeri, günlük rekreasyon alanları olarak

kullanılmaktadır. Kamp yeri, lokanta ve çay bahçesi olan Kulak rekreasyon alanı, aynı zamanda gölde yüzmek için plaj olarak kullanılmaktadır. Gölde küçük adalar (Bağ ada, Köyceğiz ada) ve kışın taşkınlarda ada olan Gedova yarımadası, üzerindeki tarihi kalıntılarla ilgi çekmektedir. Gölde yaşayan dev bir tatlısu türü olan yumuşak bağılı Nil kaplumbağası (*Trionyx triungius*), göl kıyılarından ve teknelerden ilgiyle izlenmektedir.

Kaplıca Turizmi :

Sağlık turizminin bir kolu olan kaplıca turizmi (termalizm), sıcak ve soğuk maden sularının içilmesi veya banyo yapılmasını kapsayan su tedavisiyle (kür) beraber, konaklama, ağırlama, eğlence gibi çeşitli hizmetlerin verilmesiyle ortaya çıkmıştır. İnceleme alanının maden suyu kaynakları, Köyceğiz gölünün güneybatısında, NW - SE yönünde uzanan faya bağlı olarak çıkan Sultanıye, Dalyan suyu batısında kuzeyden güneye doğru Velibey (Delibey), Küçük Kaynak (Rıza Çavuş) ve Büyük Kaynak (Gelgirme, Kokargirme) (Şekil 2). Maden suyu kaynakları, kimyasal bileşimlerine göre tıbbî açıdan değerlendirilir. Bu sular, içinde sodyum - klorürün fazlalığı nedeniyle, tuzlu sular sınıfına girmektedir ve hidrojen sülfürün yüksek olması bakımından, kükürtlü sular özelliği taşır. Tuzluluğu ve kükürtlü olması açısından, kronik iltihaplar üzerinde olumlu etkisi olmaktadır⁴. Fiziksel özelliklerinden su sıcaklıklarına göre (31°-42°C) termal sular, PH değerlerine göre (6.5) asit ve bazik dengesine sahip, tortu bırakmayan sulardır (Çizelge 1). Maden suları ve çamurlarında bulunan doğal radyoaktiflik, insan bünyesi üzerinde uyarıcı etki yaptığından «gençlik suları» ve «gençlik çamuru» olarak bilinirler, bu özelliğe sahip sular ve çamurlar, kaplıca turizminde büyük ilgi görürler. Özellikle maden sularına sürekli radyoaktiflik kazandıran, radon asalgazı (Rn^{222}) içeren maden suları önem taşırlar. Köyceğiz maden sularının radon (Rn^{222}) değeri, 126-905 eman/lt arasında değişmektedir. Radyoaktiflik açısından Türkiye'nin maden suları arasında ilk sıralardadır.

4 İ. Ü Tıp Fak. Hidro -Klimatoloji Kürsüsü, Türkiye Maden Suları, Ege Bölgesi (İstanbul, 1975), s. 293.

Şekil 2 — Köyceğiz Dalıyan Çevresinin Turizm Haritası.

Çizelge 1. Köyceğiz Gölü-Dalyan Çevresinin
Maden Suyu Kaynakları

Kaynağın ismi	Sıcaklık° C	Debi lt/sn	PH	Radon (Rn ²²²)	
Sultaniye	1. Kaynak	39	1.6	6.6	126
	2. Kaynak	41.9	4	6.6	278
	3. Kaynak	32	4.5	6.7	905
Velibey	31.5	20	6.5	152	
K. Kaynak	1. Kaynak	37.5	5	6.4	377
	2. Kaynak	29.5	..	6.5	337
B. Kaynak (Kokargirme)	36	2	6.5	211	

Türkiye Maden Suları, Ege Bölgesi (İstanbul 1975) kitabından düzenlendi.

Akdeniz iklimi etkisiyle kür mevsimi uzun, denizle bağlantılı bir göl ve boğaz kıyısında yer alan maden suyu kaynakları, çevrenin doğal ve kültürel özellikleriyle bütünleştiğinde, kaplıca turizmi açısından olumlu şartlara ve deniz turizminin geliştiği bir kıyıda, turizme katılanları, denizyoluyla çekecek ulaşım kolaylığına (Dalyan suyu) sahip olmasına rağmen, tesis ve hizmet yetersizliğinden kaplıca turizmi gelişme gösterememiştir. Köyceğiz Turizm Gelişim projesinde (1977) bu kaynaklar «Kaplıca Kaynakları Turizm Gelişim Alanı» olarak ayrılmış ve bu alanda toplam 2100 yatak, Sultaniye'de 1500, K. Karaağaç'ta 600 yatak), K. Karaağaç'da kurulacak tedavi merkezinde, günde 1000 kişinin tedavisi öngörülmüş, diğer kaynaklardan Velibey kaynağının rezerv olarak korunması, K. Kaynağın günlük kullanımlar için, B. Kaynağın suyunun Dalyanköy'e taşınarak değerlendirilmesi planlanmıştı. 1982 yılında ilân edilen «Köyceğiz Turizm Alanı» içinde kalan Sultaniye kaplıca kaynakları için, Köyceğiz - Dalyan Nazım imar planında da Sultaniye köyüne 600 yatak, kaynakların güneydoğusuna 1500 yatak öngörülmüştü. Fakat İztuzu kumsalını da yapılaşmaya açan bu proje ve plânlar doğal hayata zarar vereceğinden, 1988 de bu çevre, 1990 da sınırları genişletip kaplıca kaynaklarını da içine alacak şekilde «Özel Çevre Koruma Bölgesi»

ilân edilmiştir. Özel Çevre Koruma Bölgesi sınırları içine giren daha önce ilan edilen turizm alanlarında, çevre düzeni nazım ve uygulama imar planları yeniden düzenleneceğinden, kaplıca turizmi henüz gelişme gösterememiştir. Kaynaklardan sadece Sultaniye kaynakları üzerinde tesis (hamam) bulunmaktadır. 1988 yılına kadar idarenin işlettiği bu kaplıcada, yerel halkın ihtiyacına yönelik geceleme için pansiyon olarak işletilen odalar bulunurken, idare Orman İşletmesine devredilmiş ve turizm hizmeti olarak yetersiz olan konaklama tesisleri kaldırılmıştır. Sultaniye kaplıcası Köyceğiz, Dalyan, Ekincik ve Delikada'dan Dalyan suyuna yapılan günlük turlarla kullanılırken, Dalyan suyu batısında doğal havuzlar oluşturularak akan kaynaklardan K. Kaynak'ta «güzellik çamuru» olarak bilinen çamur banyosu, 1990 yılında günlük kullanım üniteleri (çamur havuzu, sıcaksu havuzu, duş, lokanta vb.) yapılmasıyla, daha fazla ilgi gördüğünden, Sultaniye kaplıcası genel tur programlarından çıkarılmış, ancak özel istekle yapılan turlarla kullanılmaktadır. K. Kaynak'ta çamur havuzu ve sıcaksu havuzundan, turizmin yoğun olduğu yaz mevsiminde, günde yaklaşık 800-1000 kişi faydalanmaktadır. Diğer kaynaklardan Velibey ve B. Kaynak'ta tesis bulunmadığından, günlük tur programlarına dahil değildir. Köyceğiz maden suları, yeterli hizmet bulunmamasına rağmen, çevrenin turizm kaynakları çeşitli olduğundan (ören, kıyı, yat turizmi vb.) ilgi görmektedir. Köyceğiz maden sularından günlük kullanımlar dışında, uzun süreli tedaviler için çevre halk da faydalanmakta, Köyceğiz ve Dalyan'da konaklayarak, uzun süreli kür uygulayan müşterileri bulunmaktadır.

Deniz Turizmi (Kıyı ve Yat Turizmi) :

Denizin doğal güzelliği, sağladığı çeşitli rekreasyonel faaliyetler (güneşlenme, yüzmeye, yelken, su kayağı, su paraşütü, windsurf, optimist, kürek çekme vb.) turizmde ilgiyi denizlere çekerek, iklimle ilgili olarak, yılın belirli bir süresinde yapılan deniz turizmini ortaya çıkarmıştır. Deniz turizmi, kıyıda kurulan yerleşmeler ve çevresindeki koylarda konaklama ve ağırlama üniteleri yapılmasıyla kıyıya bağlı olarak yapılan «kıyı turizmi» ve konaklama, ağırlama, ulaşım gibi hizmetleri yatla sağlayan «yat turizmi» olmak

üzere ikiye ayrılmaktadır. Deniz turizminin gelişimi, öncelikle iklim ve güneşlenme olanağı veren kumsal ve rekreasyonel faaliyetlere olanak tanıyan koyların varlığına bağlıdır. İnceleme alanı, yazların sıcak ve kurak, kışların ılık ve yağışlı olduğu Akdeniz iklimi etkisi altında, deniz turizmine uygun bir iklime sahiptir. Ekincik Liman'da Karaçam, Ekincik ve Maden iskelesi koyları ve doğuda Aşı iskelesi koyları yat turizminde, İztuzu kumsalı, Sarıgerme ve Dalaman bükü kıyıları, kıyı turizminde kullanılmaktadır.

Kıyı ve yat turizminde iklimin güneşlenme olanakları, tatil faaliyetlerini bozacak hava tiplerinin olmaması, yağış durumu, ortalama sıcaklık değerlerinin bağıl nemle birlikte, insan sağlığı açısından uygun değerlere sahip olması, rüzgarın açık hava rekreasyonel faaliyetlerini engellememesi gibi özellikleri, önem taşımaktadır. İklim, kıyı ve yat turizmine tanıdığı olanaklar açısından incelenirse, aylık ortalama sıcaklık Mayıs ayında 20°C ye ulaşır ve Ekim ayını da içine alarak 6 ay bu sıcaklığın üzerinde kalır⁵. Sıcaklık özellikle Temmuz ve Ağustos ayında bunaltıcı değerlere ulaşmakla beraber (34-35°C), bağıl nemin % 70'in altında olması (% 55-60), havanın denizden esen rüzgarla hareket halinde olması, hava sıcaklığına dayanma olanağı verir. Gece sıcaklıkları da deniz mevsiminde rahatsız edici değerlere ulaşmaz, gece sıcaklık ortalamaları 17-18°C ler arasındadır. İklim özelliklerinden yağmur, tatili bozan olumsuz bir unsur olarak kabul edilmektedir. Akdeniz ikliminin özelliği olarak inceleme alanında Haziran, Temmuz, Ağustos aylarında deniz turizmini olumsuz etkileyecek yağmur görülmez. Deniz mevsimi süresi içinde Mayıs ayında ortalama 4 gün, Eylül ayında 1 gün, Ekim ayında 5 gün yağmur görülmektedir. Havanın açık olması ve güneşlenme süresi, rekreasyonel faaliyetler arasında, en çok ilgiyi çeken güneşlenmeye olanak tanıdığı için önemlidir. Yıllık açık günler sayısı, ortalama 160 gündür. Yıl içinde aylara göre Temmuz, Ağustos, Eylül aylarında en yüksek değerlere ulaşır (ayda ortalama 26 gün). İnceleme alanı Türkiye kıyılarında yıllık güneşlenme 3000 saate yaklaştığı, günlük güneşlenme süresinin 11-12 saate ulaştığı, güneybatı kıyılarında

5 İnceleme alanında meteoroloji istasyonu kıyından 20 km. içeride Köyceğiz'de bulunduğundan, deniz turizmi için Köyceğiz, Marmaris ve Fethiye meteoroloji istasyonu verilerinin ortalaması alınmıştır.

yer almaktadır. Bu özellikleriyle deniz turizmi için uygun değerlere sahiptir.

Turizmde rüzgârın hızı ve yönü, çeşitli bakımlardan önem taşır. Kıyı ve yat turizminde, rüzgâra açık olmayan korunmalı koylar tercih edildiğinden, rüzgârın yönü önemlidir. Rüzgâr hızı da rekreasyonel faaliyetleri etkilemektedir. Hafif şiddette bir rüzgâr, deri üzerinde nemi buharlaştırarak, yazın sıcaklığına dayanma gücü sağlar. Turistlerin tekneyle yapılan günlük turları tercih etmesinin nedeni, deniz üzerinde esen hafif şiddette rüzgârın ferahlatıcı etkisidir. Şiddetli bir rüzgâr ise, yat turizmi için olumsuz bir etmendir. Yat turizmine uygun aylar, rüzgârın hızına göre belirlenir. Yat turizmi, hava sıcaklıkları da göz önüne alınarak, genellikle Nisan-Ekim aylarını içine alan dönemde yapılır. Köyceğiz'de bu aylar arasında rüzgâr, en sık NW ve SW'dan esmektedir. Bu rüzgârın hızı Nisan, Mayıs, Haziran aylarında daha fazla (3-5 m/sn), Temmuz, Ağustos aylarında 1. 5- 3 m/sn, Eylül Ekim'de daha sakin olarak eserler (1. 1. m/sn) En sık esen rüzgârların hızı, Ağustos ayından itibaren yarıya inmektedir. Bu aylar yat turizmi için en uygun aylardır.

Deniz turizminde, deniz mevsimini, hava sıcaklıklarıyla beraber deniz suyu sıcaklıkları tesbit etmektedir. Deniz suyunun sıcaklığı, yüzmek için kişiye göre farklı değerler gösterse de insan sağlığı açısından en düşük değer 18°C olarak kabul edilmiştir⁶. 28°C nin üzerindeki deniz suyu sıcaklığı ise, serinletici özelliğini kaybederek, yüksek hava sıcaklığı ile beraber bunaltıcı olmaktadır⁷. İnceleme alanında deniz suyu sıcaklıkları, Nisan ayında 18°C ye ulaşır ve Kasım ayında da bu sıcaklığı korur. İklimin bu olumlu özellikleri, deniz turizminin süresini uzatmaktadır. Hava sıcaklıkları ve deniz suyu sıcaklıklarına göre deniz turizminin süresi 8 ay (Nisan-Kasım) olmaktadır.

Kıyı turizmi, konaklama, ağırlama, eğlence gibi hizmetleri sağlayan belirli bir merkez çevresindeki, kumsalların ve koyların çeşitli

6 İ. Ü Tıp. Fak, Hidro-Klimatoloji Kürsüsü, Türkiye Plajları (İstanbul, 1980), s. 16.

7 İ. Ülker, Türkiye'de Sağlık Turizmi ve Kaplıca planlaması (Ankara, 1988), s. 101.

rekreasyonel faaliyetlerle (yüzme, güneşlenme, piknik vb.) kullanılmasıyla yayılmaktadır. Kıyı turizminde genellikle uzun ve geniş kumsallar ilgi görmektedir. Köyceğiz gölü ve diğer küçük gölleri denizden ayıran, denizin getirdiği malzemenin birikmesiyle, doğudan batıya doğru oluşmuş, İztuzu kumsalı olarak bilinen, 4100 m. uzunluğunda 75-200 m. genişliğindeki kıyı oku, kıyı turizminde plaj olarak kullanılmakta, güney kıyısı tuzlu su, kuzey kıyısı tatlı su özelliğinde olan bu kumsal, oldukça ilgi görmektedir. 1980 li yılların başında, bu kumsal göllerle bağlantılı Dalyanağzında geçici ahşap kulübeler ve birkaç lokantayla, Marmaris, Köyceğiz ve Dalyan'dan günde birkaç tekneyle yapılan, günlük turlarla kullanılıyordu. Köyceğiz Turizm Gelişim Projesi (1977) Dalyanağzına 550, kumsalın doğu ucuna İztuzu gölü çevresine 1950 yatak öngörmüştü. Bu proje dahilinde, kumsalın doğu ucuna Dalyan-köyden karayolu yapılmıştır. 1982 de çevrenin «Köyceğiz-Turizm Alanı» ilân edilmesiyle yapılan Köyceğiz-Dalyan Nazım İmar Planında da, Dalyan ağzına 560, kumsalın doğu ucuna 3200 yataklık tesisler plânlanmıştır. Bu plân dahilinde kumsalın doğu ucuna 1987 yılında, bir otel inşaatının temeli atılmış, fakat bu kumsal Dünya'da türleri korunmaya alınan deniz kaplumbağlarının (caretta caretta) üreme kumsalı olduğundan, 1988 yılı başında inşaat yıkılmıştır. Çevre 1988 yılında «Özel Çevre Koruma Bölgesi» ilan edilmiştir. Çevre Koruma Kurumunun onayladığı «Dalyanağzı ve İztuzu Koruma Çalışması, Günübürlük Tesis Projeleri» (16. 1. 1991) dahilinde, Dalyanağzına 1991 yılında, kumsalın doğu ucuna 1992 de günlük kullanım üniteleri (şemsiye, sezlong, cafe', duş vb.) yapılarak kıyı turizminde kullanılmaktadır. Dalyanağzında yaklaşık 1 km. lik kısım Köyceğiz, Dalyan, Ekincik ve Delikada'dan yapılan günlük tekne turlarında kullanılırken, kumsalın doğu ucunda 500 m. lik kısım Dalyan ve Köyceğiz'den karadan yapılan günlük turlarla kullanılmaktadır. Bu kumsalın, kıyı turizmine katılan turistler ve kaplumbağaların üreme kumsalı olarak kullanımında, hassas bir denge kurulmaya çalışılmıştır. Yumurtlama alanı içine giren kıyıda 35 m. içeriye, kazıklar çakılarak bu kısımda, kumu kazmak, plaj aletleri (sezlong, şemsiye vb.) kullanmak, gece kumsala gitmek ve kumsaldan itibaren 1. millik deniz sahası içinde sürat motoru kullanmak yasaklanmıştır.

Kıyı turizmine açılan diğer bir kıyı, Sarıgerme kumsalıdır. 1982 de Sarıgerme'nin turizm alanı ilan edilmesiyle yapılaşmaya açılmış, kitle turizmine yönelik, büyük yatak kapasiteli oteller yapılmıştır. Fakat SEKA Dalaman Kağıt fabrikasının atık boru hattının karıştığı Dalaman çayıyla, denizin kirlenmesi kıyı turizmini olumsuz etkilemektedir.

İnceleme alanı, Türkiye'de yat turizminin geliştiği İzmir-Analya arasındaki kıyıda yer almaktadır. En yakın yat limanları, Fethiye ve Marmaris'te bulunmaktadır. Bu iki yat limanı arasında, yatların gece demirlemesi için, uygun şartlara sahip (derinlik, rüzgar vb.) en uygun koylar, Ekincik liman olarak bilinen karaçam, Ekincik ve Maden iskelesi koylarıdır. Demirlemek için diğer uygun yerler, Dalyanağzı karşısında Delik ada ve Sarıgerme karşısında Baba adanın kuzey koylarıdır. Yat turizminde, demirlemek için rüzgâra açık olmayan koylar tercih edilir. Rüzgâra açık olan Aşı iskelesi koyları, gündüz rekreasyonel faaliyetler için kullanılıp gece terkedilir. Çevrenin ekolojik değerlerini korumak ve çevre kirlenmesini önlemek için çıkarılan yönetmelikle Köyceğiz gölü ve Dalyan kanallarında 12 m. den uzun teknelerin (yat, balıkçı teknesi) seyri yasaklandığından (8. 11. 1992 gün, 21399 sayılı Resmi Gazete) yatçılar Dalyan suyunu yörenin küçük balıkçı tekneleriyle gezmektedirler.

Eko Turizm :

Dünya'da turizm, çevreye en fazla zarar verebilecek şartlara sahip kitle turizmi (mass tourism) sayesinde, hızlı bir gelişme göstermiştir. Kitle turizmi, büyük guruplara, kısa sürede, hızlı ulaşım araçlarıyla, sabit bir program içinde yapılmakta ve büyük bir kitleyi kendisine çekmektedir. Çevresine göre daha zengin doğal ve kültürel özellik gösteren yerlerde, plânsız bir gelişmeyle yatak kapasitesini yükseltmeyi amaçlayarak, tarım ve doğal bitki örtüsü alanlarına da yönelebilen, yapılaşmalara neden olan bu turizm şekli, 1980 li yılların sonuna kadar turizmde hakimiyetini sürdürmüştür. 1980 li yılların sonuna gelindiği zaman, turizmde çevre boyutu göz önüne alınmazsa, turizm yörelerinin çekiciliğinin azalacağı, hatta yok olacağı ortaya çıkmıştır. Turizmin neden olduğu

ekonomik, sosyal ve ekolojik sorunlar, 1987 de Berlin'de yapılan Uluslararası Turizm Fuarında, bir araştırma gurubu tarafından ortaya konmuş, 1988 de aynı araştırma gurubu bazı ilke ve öneriler belirlemiştir⁸. Turizmin çevreye karşı duyarlı ve bilinçli olması gerekliliği, günümüzde klasik turizm anlayışına göre alternatif turizm, kitle turizmine göre yumuşak turizm (soft tourism), çevreye karşı duyarlılığından dolayı eko turizm, özelliklerinden dolayı bilinçli turizm adları verilen, bir turizm şeklini gündeme getirmiştir. Eko turizm, turistlerin gittikleri ülkeyi gerçek doğal ortamında, yerel yaşam biçimleriyle birlikte yaşayarak tanınması, yeni bilgi ve deneyimler edinmesini sağlamaktadır. Uygulandığı yörelerde, turizmi planlı, ölçülü, yerel idarelerin kontrolü altında, çevreye saygılı ve yavaş geliştiren bu turizm şekli, yeni yapılanma yerine, mevcut yapıların (köy, çiftlik, yayla evleri vb.) yeniden kullanımını teşvik eder ve yöresel ekonomik uğraşları (tarım, el sanatları vb.) korur ve geliştirir. Eko turizmde esas olan, doğal alanların ve kırsal kesimlerin geleceğin turizm alanları olarak, turizmin çevresel etkisinden korunması, günümüz turizmi içinse, turistlerin çevresel sorunları olmayan ortamlarda, doğa içinde turistik faaliyetlere katılmasıdır.

Köyceğiz-Dalyan çevresi, sahip olduğu doğal değerlerle eko turizm açısından çok uygun olanaklara sahiptir. Eko turizm içinde «yaban hayatı gözlemek» ilgi çekici bir rekreasyon faaliyetidir. Karada ve suda yaşayan canlıları, kendi doğal yaşam ortamlarında bireysel veya daha küçük gurublarla gözlemek, incelemek, fotoğraf ve film çekmek için turlar düzenlenmektedir. Bunlar arasında «kuş gözlemciliği» Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de ilgi görmektedir. İnceleme alanında Köyceğiz gölü-Dalyan suyu çevresi ve lagünler (Alagöl, Sülüngür gölü) göç eden su kuşları için kışlama, konaklama ve kuluçka alanı olarak, ornitolojik açıdan önem taşımakta ve uluslararası kriterlere göre ikinci sınıf sulak alan olarak (bir seferde 25 000-10 000 arası kuş barındıran alanlar) kabul edilmektedir⁹. Çok çeşitli kuş türleri arasında (tepeli

8 S. Gülez «2634 Sayılı Turizmi Teşvik Kanunu ve Çevre Koruma» I. Ulusal Turizm Kongresi, Bildiriler (Kuşadası, 1990), s. 212.

9 Türkiye Çevre Vakfı, Türkiye'nin Çevre Sorunları'91 (Ankara, 1991), s. 334.

dalgıç, cüce karabatak, alaca balıkçıl, gülen sumru, cüce kartal, yeşilbaş, benekli su tavuğu, kızkuşu, suçulluğu, sukılavuzu, yılan kartalı vb.), en önemlileri nesilleri son yıllarda azalan, İzmir Yalıçapkını (*Halycon smyrnensis*) ve Alaca Yalıçapkını (*ceryle rudis*) dır¹⁰. Türkiye'de toplam popülasyonu 100-150 çift olarak tahmin edilen İzmir yalıçapkını bu bölgede yoğundur¹¹. Alaca Yalıçapkını Avrupa'da bulunmayan bir tür olduğu için önemlidir¹². Denizle göl arasında yapılan günlük turlarda, sazlık ve ağaççıklarda kuşları gözlemek mümkündür. RAMSAR sözleşmesiyle Türkiye sulak alanlarını korumayı taahhüt etmiştir (17. 5. 1994 gün ve 21937 sayılı Resmî Gazete).

İnceleme alanının eko turizm açısından ilgi çeken diğer özelliği, Köyceğiz ve Dalyan'ın kıyı turizminde kullandığı İztuzu kumsalının, 95 milyon yıldır Dünya'da yaşayan ve yaşamlarını Dünya'yı çevreleyen sıcak ve ılıman okyanuslarda kalan 7 türle sürdülebilen, deniz kaplumbağalarının (*caretta caretta*) üreme kumsalı olmasıdır¹³. Deniz kaplumbağalarının yumurtlama dönemiyle (Mayıs-Ağustos) kıyı turizminin aynı mevsimde çakışması nedeniyle, bu kumsalın turistik tesislerle, yoğun bir şekilde kullanılması mümkün değildir. Çevresel baskılar (gürültü, yapay ışık, insan varlığı), yumurtlamak için gece kumsala çıkmayı tercih eden kaplumbağaların, denize yakın yuva yapmasına ve bu yumurtaların çoğunun yüksek nem oranı ve oksijen yetersizliği sonucunda, bozulmalarına neden olmaktadır. Dış etkenlere karşı duyarlı olan kaplumbağalar, yuva yapmaya uygun ortam bulamazlarsa, yumurtalarını denize bırakmaktadırlar. Güneşin yakıcılığından ve düşmanlarından korunmak için yuvadan gece çıkan yavrular, deniz yüzeyinin karaya oranla daha ışıltılı olması sayesinde, denize yöneldiklerinden, karadaki kıyıya yakın yazlık konutlar, konaklama tesisleri ve karayollarından gelen yapay ışıklar, yavruların yönlerini şaşırtarak, yaşam şanslarını büyük ölçüde azaltmaktadır. 1982 yılında ilan edilen «Köyceğiz Turizm Alanı» içinde

10 A. Ertan-A. Kılıç-M. Kasperek, Türkiye'nin Önemli Kuş Alanları (İstanbul, 1992) s. 108.

11 Türkiye Çevre Vakfı, Türkiye'nin Sulak Alanları (Ankara, 1989), s. 98.

12 A. Ertan vd., Ön. ver. s. 3.

13 R. Geldiay, Ege ve Doğu Akdeniz Kaplumbağaları, Bilim, Birlik-Başarı Dergisi yıl. 7, sayı. 27, 1980, s. 6.

kalan bu kumsala, 1987 yılında kitle turizminin başlangıcı sayılacak, Türk-Alman ortaklı bir turizm yatırımının inşaatı, çevrecilerin, uzmanların ve yurtdışından özellikle Alman ekolojistlerin tepkileri üzerine 1988 de yıkılmıştır. 1988 yılında bu çevre, 1990 da sınırları genişletilerek «Özel Çevre Koruma Bölgesi» ilân edilmiştir. CITES Anlaşmasıyla (1. 10. 1994 gün ve 22068 sayılı Resmî Gazete) ticareti yasaklanan hayvan türleri arasında bütün deniz kaplumbağaları da bulunmaktadır. İztuzu kumsalından sesini duyan deniz kaplumbağaları, çevrenin Dünya'da ve Türkiye'de tanınmasını sağlamış, kitle turizminin getireceği tahribe karşı yasalarla kendisini korumaya aldirarak, Türkiye'de eko turizm uygulamasının en güzel örneklerinden birisini oluşturmuştur.

İnceleme alanının eko turizm açısından diğer bir kaynağı, Dalyan ağzı açıklarında nadiren görülen Akdeniz foku (*monascus monascus*) dur¹⁴. Dünya'da nesli tükenmekte olan 12 memeliden birisi olan ve Uluslararası Bern Sözleşmesiyle korunmaya alınan Akdeniz fokunun azalması, Akdeniz havzasında son 30 yıl içinde hızlanmıştır. Akdeniz foku, Türkiye'de fokların doğal barınma ve üreme alanları çevrelerinin turizme açılarak betonlaşması, fokların barındıkları mağaraların günlük turlarla gezilmesi, yatlardan boşaltılan atıksuların yarattığı kirlilik gibi, kıyı ve yat turizminin sonuçlarından olumsuz olarak etkilenmektedir. Bu durumda Akdeniz'de sayıları 200 kadar tahmin edilen fokların, popülasyonlarının artması çok zor görünmektedir. Eko turizm içinde yaban hayatını gözlemek seçilen bir rekreasyonel faaliyet olmakla beraber, turizmde fokların yaşadıkları mağaralara girilmeden, sadece denizden dürbünle veya doğrudan gözlenmesi gerekmektedir.

Yaban hayatı kaynaklarıyla turizm arasındaki ilişkinin bir diğer şeklini de, eko turizme tamamen karşıt olan av turizmi oluşturmaktadır. Doğal hayatın av turizminden zarar görmemesi için, bu turizm «Av Turizmi Yönetmeliğinde» açıklanan esaslar dahilinde yapılmakta, Orman Bakanlığı, her av sezonu için yerli ve yabancıların avlanma usulleri, avlanması serbest ve yasak türler, belirli zamanlarda avlanmasına izin verilen türler, koruma altına alınan türler, av koruma, üretme, yerleştirme ve yasak

14 Türkiye Çevre Vakfı, Türkiye'nin Sulak Alanları (Ankara, 1989), s. 98.

av sahalarını yayınlamaktadır. Köyceğiz, Dalyan, Ortaca, Dalaman çevresinde yaban hayatı kaynakları, nadir türleri barındırmaktadır. Türkiye'de avlanması sadece Milli Parklar ve Av Yaban Hayatı Genel Müdürlüğünce tesbit edilen, sınırları belli avlamlarda av turizmine açılan yaban keçisi (*capra hircus aegagrus*), Köyceğiz çevresinde dağlık ve ormanlık yörelerde bulunmaktadır¹⁵. Orman Bakanlığı Köyceğiz gölü ve Dalyan Bağazıyla Marmaris Orman İşletmesi arasında kalan sahayı (kuzeyde Namman çayı, güneyde Akdeniz'le sınırlı) yaban keçisi koruma sahası olarak ayırmıştır (12. 7. 1992 gün ve 21282 sayılı Resmi Gazete). Köyceğiz'in Armutçuk Dağı ve Karaçam yaylalarında belirli zamanlarda avlanmasına izin verilen ağaç sansarı (*Mustela martes*) yaşamaktadır¹⁶. Köyceğiz gölü kıyılarında Türkiye'de korumaya alınan türlerden susamuru (*Lutra lutra*) yaşamaktadır¹⁷. Türkiye'de sayıları azalan ve Avrupa'da bulunmayan bir tür olan Turaç'a (*Francolinus francolinus*) Dalaman ve Ortaca ovalarında rastlanmaktadır¹⁸. Bu kuş Türkiye'de korunmaya alınan türler arasındadır. Köyceğiz gölü ve Dalaman çayı çevresindeki bataklık alanlarda, Türkiye'de korunmaya alınan diğer bir tür olan toy (*otis tarda*) bulunmaktadır¹⁹. 1988 de Köyceğiz gölü çevresinin, avlanmanın yasak olduğu «Özel Çevre Koruma Bölgesi» ilân edilmesiyle, yaban hayatı kaynakları da korunmaya alınmış, böylece uzun yıllar kaçak olarak yapılan kuş avcılığına da kesin olarak son verilmiştir.

Bitki örtüsü, eko turizm için, turizm alanlarının çekici özelliklerinden birisidir. Akdeniz ikliminin hakim olduğu Köyceğiz ve Dalyan çevresinin doğal bitki örtüsünü, «Mediterran» karakterli ağaç ve ağaççıklardan oluşan, daimi yeşil yapraklarıyla, turizmde önemli olan yeşil alan etkisini sürekli kılan makiler ve su bitkileri oluşturur. Türkiye'nin güneybatı kıyılarında, yat turizminde ilgi gören koyları süsleyen kızılçamlar, Ekincik koyunda deniz kıyısında maviyle yeşilin birleştiği bir renk ahengi oluşturarak, bu

15 S. Huş, Av Hayvanları Bilgisi (İstanbul, 1963), s. 68.

16 S. Huş, Aynı, s. 123.

17 S. Huş-E. Göknel, «Türkiye'de Av Hayvanlarının Yayılış Yerleri» Orman Fak. Der. seri. B, sayı. 2, 1981, s. 78.

18 S. Huş-E. Göknel, Ön. ver. s. 79.

19 S. Huş-E. Göknel, Ön. ver. s. 80.

koyu yat turizminde çekici hale getirirler. Bitki örtüsünün doğal görünümünü içinde, bir maki türü olan zakkumların (nerium oleander) özel bir yeri bulunmaktadır. Bu ağaçcık, Dalyan suyu kıyılarında, Dalyan-Gökbel köyü arasında karayolu boyunca ve Gökbel köyü kıyısında İztuzu kumsalının doğu ucunda, demetler halinde açan pembe çiçekleriyle, yörenin simgesi olmuştur, aynı zamanda Köyceğiz ve Dalyanköy'de yol kenarlarının, park ve bahçelerin süslemesinde kullanılmaktadır.

Köyceğiz çevresinin değerli bir ağaç türü, Dünya'da jeolojik devirlerde yayılma sahası genişken, Üçüncü Zaman'da daralarak relikt bir karakter kazanan sığla ağacıdır (Liquidambar Orientalis Mill.). Dünya'da beş türü olan bu ağaç Çin, Tayvan, Kuzey Amerika ve Türkiye'de yayılış göstermektedir.²⁰ Sığla ormanlarının en yoğun olduğu yer, Köyceğiz gölü çevresi olup, bütün sığla orman sahasının % 74 ünü oluşturur²¹. Yerel olarak günnük (veya günlük) ağacı da denilen bu ağacın odunu mobilya sanayinin değerli hammaddesi olmakla beraber, Türkiye'de odunundan değil, balsamanından (sığla yağı) faydalanılmaktadır. Sığla yağının elde edilmesinden sonra geriye kalan yongalar, kokuları nedeniyle göminelerde ve buhurdanlıklarda yakılmak üzere paketlenerek satılır. Köyceğiz çevresi ormanlarında topluluklar oluşturan bu ağaç, Köyceğiz-Marmaris ve Köyceğiz-Dalyan karayolunun iki tarafında, görsel açıdan çekicilik yarattığı gibi, reçinesinin sağladığı güzel koku, çevrenin doğal ortamının ayırıcı özelliğini oluşturur. Doğal bitki örtüsü içinde, gölleri denize bağlayan çok sayıda kanalın kenarları, 2-3 m. yüksekliğinde kamışlıklar ile kaplıdır. Balıkçı tekneleriyle yapılan günlük turlarda, bu kamışlıklar büyük ilgi görmektedir. Kamışlıkların iç kısımlarında, yükseklikleri 0-0.5 m. arasında değişen sazlıklar yer almaktadır. Köyceğiz gölünün doğu kıyıları da, Eski Köyceğiz güneyinden Dalyan suyuna kadar sazlık ve kamışlıklarla kaplıdır. Orman Bakanlığı, ekolojik dengeyi korumak için, kuşların üreme alanı olan kamışlıkların üreme dö-

20 A. Efe (Güngördü), «Liquidambar Orientalis Mill. (sığla ağacı) Morfolojik ve palinolojik Özellikleri Üzerine Araştırmalar» Orman Fak. Der. seri A cilt. 37, sayı. 2 (1987), s. 84.

21 A. Berkel, «Sığla Odununun Makroskopik Özellikleri ve Anatomiik Sütrüktürü Hakkında Araştırmalar» Orman Fak. Der. cilt. 5, say. 1-2 (1955), s. 3.

nemlerinde (Nisan-Temmuz arası) kesilmesi, yakılması ve tahrip edilmesini yasaklamıştır.

Bitki örtüsünden rekreasyon amacıyla faydalanmak için, Orman Bakanlığı, Ortaca kıyısında Aşı iskelesi koyunda, 10 hektarlık alanda Ormaniçi Rekreasyon Alanı (1984 yılı) düzenleyerek, çadırılı konaklama şeklinde, bu koydan faydalanılmasını sağlamıştır. Köyceğiz'de yer alan Çevre Bakanlığı, Özel Çevre Koruma Kurumu'nun, bitki örtüsünün araştırma ve korunmasında büyük rolü olmuş, 1991 de Köyceğiz-Marmaris karayolu üzerinde, Toparlarköyü çıkışına Yunus Emre Arboretumu (bitki -ağaç araştırma ve koruma sahası), Köyceğiz-Marmaris karayolu üzerinde Döğüşbelenden sonra, 3 hektarlık bir alana kızılçam, meşe ve sedirden oluşmuş «Çevreci Çocuk Ormanı» kurulmuştur.

Yaylalardaki köy evlerinde veya bu amaçla yapılan küçük yatak kapasiteli otel, motel ve pansiyonlarda konaklama şeklinde görülen «yayla turizmi» de, özellikleri nedeniyle eko turizm içine girmektedir. Köyceğiz kuzeyinde, Köyceğiz'in içme suyu kaynaklarının çıktığı Ağla yaylası, ekonomik amaçlı bir yayla olmayıp, Köyceğiz'de oturan yerli halka ait 40 kadar yazlık konutun yer aldığı bir yayladır. Yerli halkın sadece «Bahar Bayramı» ve «Mahya Şenliklerini» kutlamak için kullandığı bu yaylaya, eko turizmde özel istekle küçük gurublara, doğal hayatı gözlemek için (kelebek ve kuş) günlük turlar düzenlenmektedir.

Kültür Turizmi :

Turizm alanlarında, arkeolojik dönemlere ait olan şehir kalıntıları, tarihi dönemlere ait yapılar ve evler kültür turizmine konu olmaktadır. Antik şehirlerin açık hava müzesi şeklinde gezilmesi «ören turizmi» olarak ilgi görmektedir.

İnceleme alanında, yerleşme tarihi M. Ö. 3000 yılına kadar inmektedir. Bu kıyılara ilk yerleşenlerin aslı hakkında, araştırmacılar değişik görüşlere sahip olmalarına rağmen, aynı devirde medeniyetlerini kurmuş olan Likyalılar ve Karyaıllar bu kıyıların yerli halkı olarak kabul edilirler²². Bu kıyılarda Dorların ve İyonların

22 E. Akurgal, Ancient Civilisation and Ruins of Turkey (Ankara, 1969), s. 15

göçleriyle başlayan kolonizasyon devrini, Perslerin hakimiyeti takip etmiştir²³. İskender'e kadar kısmen kültürlerini koruyabilen yerleşmeler, İskender'in hakimiyetinden sonra çok el değiştirmiş ve bundan fazlasıyla zarar görmüştür. İlkçağ'da çok parlak bir devir yaşayan ve önemli bir yeri olan bu kıyıları, İlkçağ sona ererken artık önemlerini kaybetmiş ve M. S. 1. yüzyılda bir Roma eyaletine bağlanmıştır²⁴. Kaunos'ta Romalılar zamanında doğal koşulların değişmesi ve çevrenin bataklığa dönüşmesiyle nüfus azalmıştır. Roma imparatorluğunun yerini alan Bizans Devrinde, «Anatoli» eyaletinin sınırları içinde kalan şehirde, bataklıklar kurutulmuş şehirde ticaret tekrar canlandırılrsa da, Kaunos şehrinin kuruluş yeri, liman olarak önemini kaybetmiştir. Antik limanın yerinde günümüzde dolmuş durumda Sülüklü göl bulunmaktadır. Kaunos kentinin kazılarla ortaya çıkarılan kalıntıları, Köyceğiz, Dalyanköy, Delikada ve Ekincik'ten balıkçı tekneleriyle yapılan günlük turlarda büyük ilgi görmektedir. Dalyan suyu batısında, Küçük Kale tepenin batısında, teknelerden inerek kalıntıları (tiyatro, Roma hamamı, tapınaklar, şehir surları, stoa, nymphaion=anitsal çeşme, akropol) gezen turistler iki liman arasında bir yarımada üzerine kurulu şehrin, eski Büyük limanı olan koya giderek, teknelerle turlarına devam etmektedirler. Kaunos kentinin en çok ilgi çeken kalıntıları, Dalyanköy karşısına yamaca oyulmuş tapınak şeklinde birçok kaya mezarıdır. Ayrıca bu çevrede, kayalara oyulmuş küçük dikdörtgen şekilli, oyuk şeklinde mezarlarda bulunmaktadır. Kaunos şehri ve çevresi yapılaşmadan korunmuş olmasına rağmen, Sarıgerme'de kıyıda yaklaşık 200 m. içeride Pisilis şehri kalıntıları, kıyı turizminden olumsuz olarak etkilenmiştir. Bu çevre 1981 yılında (18.10.1981 tarih ve A-3126 sayılı kararlar) Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığınca sit alanı ilân edilmesine rağmen, 1982 de Sarıgerme'nin Turizm Alanı ilan edilmesiyle, çevre yapılaşmaya açılmış ve kalıntılar, kaçak turistik tesislerle tahrip olmuştur.

23 G. Bean, Turkey Beyond the Méander (London, 1980), s. 1. O. Akşit Likya Tarihi (İ. Ü. Ed. Fak. Yay, 1967), s. 92.

24 O. Akşit, aynı, s. 92.

Karya toprakları 13. yüzyılın ikinci yarısında Türkler tarafından zaptedilmiştir²⁵. Türkiye'nin güneybatı kıyılarında bir beylik kuran Mentеше-Oğullarına ait olan bu topraklar, 1391 de Osmanlılar'ın hakimiyetine girmiştir²⁶. Osmanlı hakimiyeti sırasında, iç kısımlarla bağlantısı zor olduğundan, fazla gelişme görülmemiş, 19 yüzyıl sonunda Köyceğiz Mentеше sancağının kazalarından birisi olmuştur²⁷. Çevre çiftlikler şeklinde yerleşmeye açılmış, yerleşmelerin deniz ve göl kıyısından içeride, tarıma uygun alanlarda kurulması, kıyıları yerleşmeden uzak tutarak, doğal güzelliklerin korunmasını sağlamıştır. İnceleme alanı tarihi yapılar bakımından zengin değildir.

Köyceğiz-Dalyan Çevresinde Turizmin Başlangıç ve Gelişimi :

Köyceğiz ve Dalyan çevresinin zengin bitki örtüsü, maden suyu kaynakları, denizle bağlantılı göllerin varlığı, deniz turizmi için uygun bir kumsal (İztuzu), yat turizmi için uygun koylar (Ekincik Liman) ve Akdeniz ikliminin sağladığı uzun bir turizmi (7-8 ay), Türkiye'de turizmin gelişmekte olduğu güneybatı kıyılarında uygun bir konumda olması gibi özellikleri, turizmin gelişimi için uygun olduğundan, bu çevreyi içine alan bir turizm gelişim projesi hazırlanmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Köyceğiz Turizm Gelişim projesi). 1977 yılında hazırlanan bu projede öncelikle altyapı sorunu olarak karayolu yapımı (İztuzu kumsalı ve Ekincik koyuna) ve Akdeniz koyu ve Dalyanağzına yat yanaşma yerleri yapılması plânlanmıştır. Konaklama kapasitesi olarak 126 tesiste 9700 yatak öngörülmüştür (İztuzu kumsalı doğusu 3200, Dalyanağzı 900, Ekincik ve Maden iskelesi koyuları 3600, Sultaniye 1500, K. Karaağaç 600, Köyceğiz ve Dalyan'da 1050 yatak). Yatırımların 1992 yılında tamamlanması plânlanmıştır. Dalaman Hava Alanı inşaatı devam ederken, bu proje dahilinde ilk olarak karayolu yapımına başlanmıştır. 1981 yılında Dalaman Havaalanının açılmasıyla, bu çevre dış turizmde ilgi görmeye başlamıştır.

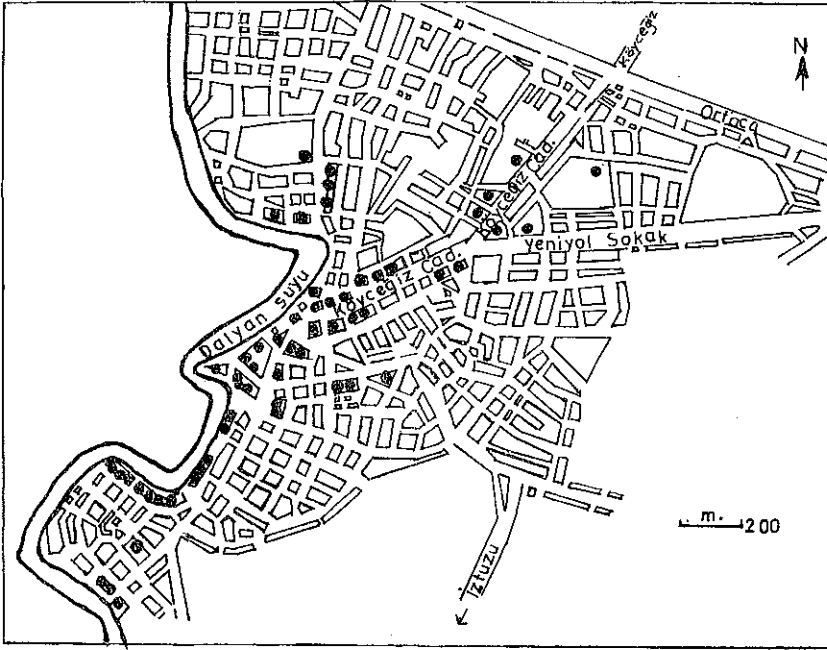
25 İ. H. Uzunçarşılı, Mentеше-Oğulları, İslam Ansiklopidisi, cüz. 78 (İstanbul 1957), s. 723.

26 P. Wittek, Mentеше Beyliği (Ankara, 1986), s. 83.

İ. H. Uzunçarşılı, aynı, s. 723.

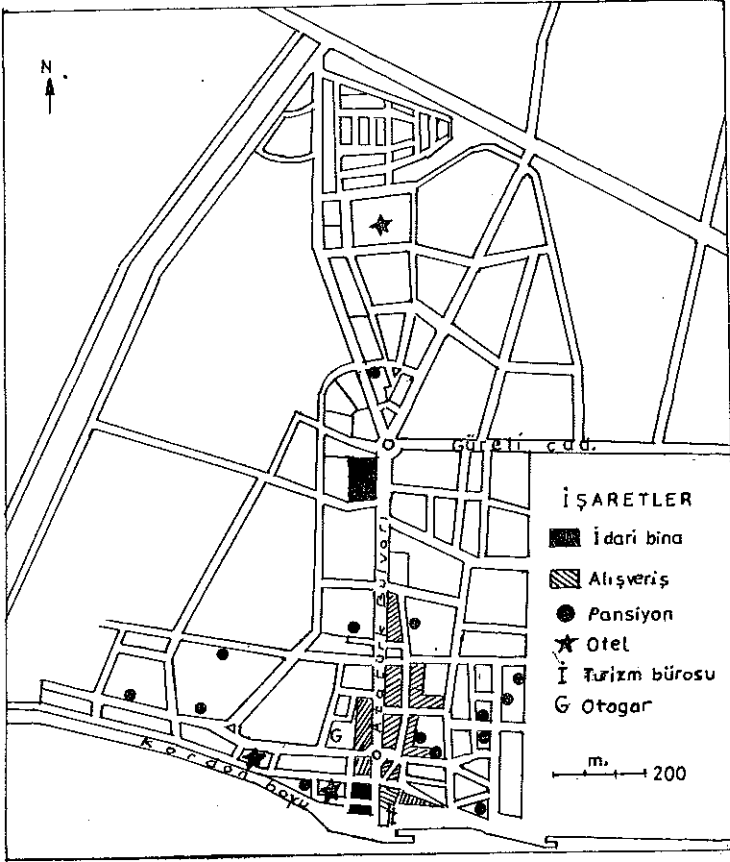
27 B. Darkot, «Mentеше» İslam Ansiklopidisi, cüz. 78 (İstanbul, 1957), 724.

Yörenin turizmini etkileyen diğer gelişme, Turizm Teşvik Kanunu'nun 37. maddesinin (1982) turizm bölge, alan ve merkezlerinin belirlenmesini ve bu yerlerin imar planlarının hazırlanmasını öngörmesi üzerine, bu çevrenin «Köyceğiz Turizm Alanı» olarak ilan edilmesidir. (6 Eylül 1982 gün ve 17804 sayılı Resmi Gazete). Buna göre hazırlanan Köyceğiz-Dalyan Çevre Düzeni İmar Plânında turistik tesis, günlük kullanım ve termal turizm alanları belirlenmiş, Ekincik koyuna 3400, İztuzu kumsalı batı ucuna 560, doğu ucuna 3200, K. Karaağaç'a 600, Sultaniye'ye 1500 yatak öngörülmüştür. Çevrenin konaklama kapasitesi artmaya başlamış, Köyceğiz'e göre denize daha yakın olan Dalyanköy, turizmde Köyceğiz'in rakibi durumuna gelerek, turizmde ilgiyi kendisine çekmiştir. 1985 yılında Köyceğiz'de konaklama tesisi olarak 11 pansiyon (86 yatak), 4 otel (200 yatak) de toplam 286 yatak, Dalyanköy'de ise 5 pansiyon 40 yatak bulunuyordu. Dalyanköy'de turizm son 5 yılda hızla gelişmiş ve konaklama tesisleri kapasitesi (3500 yatak, 1993 yılı) (Şekil 3) Köyceğizi, aşmış durumdadır (Şekil 3) (Köyce-

Şekil 3 — Dalyan'da konaklama tesisleri

ğiz 662 yatak, 22 pansiyonda 345,6 otel'de 317 yatak, 1993 yılı), (Şekil 4). Dalyan'da ağırlama (lokanta, çay bahçesi, cafe', pastane) ve alışveriş üniteleriyle (butik, hediyelik eşya, halıcı, derici vb.) merkezde rekreasyon iş alanı oluşurken, bu bakımdan Köyceğiz'de bir gelişme olmamıştır. Hızlı yapılaşmayla kitle turizmine yönelen yörede, turizmin bu yönde gelişimini önleyen bir olay, bilim adamlarının çalışmaları sonucu, İztuzu kumsalının deniz kaplumbağalarının üreme kumsalı olduğunun ortaya çıkarılmasıdır. Doğa korunmasında en etkili yol yasalar olduğundan, Çevre Kanununun 9. maddesine göre (1983 yılı), 1988 yılında ilk ilân edilen

Şekil 4 — Köyceğiz Şehir Plânı

Özel Çevre Koruma Bölgeleri arasında Köyceğiz'de bulunuyordu (5.7.1988 gün ve 19868 sayılı Resmi Gazete). Köyceğiz gölü doğusunu içine alan sınırlar (Eski Köyceğiz, Dalyanköy, Sülüngür gölü, İztuzu kumsalı) 1990 da (2.3.1990 gün ve 20449 sayılı Resmi Gazete) Köyceğiz gölü kuzeyi ve doğusu da dahil edilerek genişletilmiştir. Ekolojik öneme sahip, çevre kirlenmesine ve bozulmaya karşı hassas tarih ve tabiat varlıkları bulunan alanların, gelecek nesillere intikalini teminat altına almak amacıyla kurulan Özel Çevre Bölgelerinden, daha önce turizm alanı olarak ilân edilen yerlerde, mevcut planların, bu kararın amacına uygun şekilde yeniden ele alınması gerektiğinden, Köyceğiz ve Dalyan çevresinde daha önce yapılan plânlar ve verilen izinler yeniden ele alınarak, Özel Çevre Kurumu Başkanlığı tarafından onaylanarak, yürürlüğe sokulmaktadır. Çevrenin Özel Çevre Koruma Bölgesi ilan edilmesi, İztuzu kumsalını yapılaşmadan kurtarmış ve doğal ve tarihi çevreyi koruyarak, kitle turizminden eko turizme yönelmeyi sağlamıştır. Fakat, Dalyan çevresiyle aynı ekolojik (Sarısuyu çevresinde sazlıklar ve kuş yuvalama alanı) ve arkeolojik (Pisilis antik şehri) özelliklere sahip, Dalaman ovası kıyısında Osmaniye köyünün yahısı olan Sarıgerme, bu koruma dışında kaldığından, 1982 de Turizm Alanı ilân edilen (6 Eylül, 1982 gün ve 17804 sayılı resmi gazete) kıyıda Dalaman Hava Alanına yakın olması nedeniyle, Sarısuyu ağzının batısında, dış turizme yönelik 3000 yatak kapasitesi 5 otel yapılmıştır. Aynı turistik özelliklere sahip birbirine çok yakın bu iki yerde (Dalyan ve Sarıgerme) kitle turizmi ve eko turizm gibi birbirine zıt iki turizm şekli uygulanmaktadır.

Köyceğiz-Dalyan çevresinde konaklama tesisleri Dalyanköy, Sarıgerme ve Köyceğiz'de toplanmış, ayrıca dağınık halde birkaç otel bulunmaktadır. (Kıyıda içeride yer alan Kürkçüler köyünün kıyıda yer alan ve karayolu tamamlanan Ova mahallesinde 100 yatak, Köyceğiz gölünün güneybatısında Sultaniye köyünde 20 yatak, Horozlar mevkiinde 52 yataklı birer otel bulunmaktadır. Turizm gelişirken yörede idari değişiklikler de olmuş, Köyceğiz ilçesi sınırları içindeki bu yörede, 1984 de Dalaman, 1987 de Ortaca ilçe olarak, Köyceğiz'in bazı köyleri bu ilçelere bağlanmış, Köyceğiz gölü batısı Köyceğiz ilçesine ayrılırken, Köyceğiz gölü doğusunda Yuvarlak çaydan, Dalaman nehri ağzına kadar olan kıyı Ortaca il-

çesine, Dalaman nehri ağzından Fethiye körfezinde Boynuz büküne kadar olan kıyı Dalaman ilçesine bağlanmıştır.

İnceleme alanı ulaşımında, karayolu, havayolu ve denizyolundan faydalanmaktadır. Karayolu ulaşımı, yüzey şekillerinin etkisi altındadır. Köyceğiz gölü batısında yüzey şekilleri, Köyceğiz'in kıyından Marmaris'e bağlanmasına uygun değildir. Köyceğiz'in Marmaris'le olan karayolu bağlantısı, Gökova'nın alçak düzlükleri sayesinde mümkün olmaktadır. Köyceğiz gölünün doğusunda yer alan ovalar (Yuvarlak, Dalyan, Dalaman ovaları) karayolu ulaşımını kolaylaştırır. Köyceğiz-Ortaca-Dalyan-Dalaman karayolları bu alçak ovalardan geçer. Fakat Dalaman ovasından sonra Köyceğiz ve Dalyan, Fethiye'ye yüzey şekilleri yüzünden virajlı bir karayoluyla bağlanmaktadır. Köyceğiz gölü batısında Köyceğiz-Sultaniye-Kürkçüler-Ekincik koy arasında, doğuda Dalyan-Gökbel köyü kıyısı (İztuzu kumsalı) arasında karayolu bağlantısı tamamlanmıştır.

İnceleme alanı ulaşımında denizyolundan da faydalanmaktadır. Marmaris-Fethiye arasında yat turizminin yoğun olduğu bir kıyıda yer aldığından, yat turizmine katılan yerli ve yabancı turistler yatlarla Ekincik koya gelerek ve yatlarında konaklayarak balıkçı tekneleriyle Köyceğiz gölü, Dalyan suyu, Kaunos harabeleri ve, sıcak su kaynaklarını gezmektedirler.

Havayolu ulaşımında, Dalaman ilçe merkezinin 5.5. km. güneyinde, denize 2,5 km. uzaklıkta yer alan Dalaman Hava Alanından faydalanmaktadır. Dalaman Hava Alanı, Fethiye, Köyceğiz ve Marmaris'e göre ortalama bir konumda olduğundan charter (kiralık) ve tarifeli seferlerle çok sayıda turist yöreye gelmektedir. 1982 yılında Dalaman Havaalanına gelen yabancı turist 4971, 1985 de 30.140, 1987 de 118.010, 1988 de 237.206, 1990 da 281.550 (DİE, Turizm İstatistikleri) 1992 de 463.202 kişi olmuştur (Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri). Fakat bu havaalanı daha çok Fethiye ve Marmaris'te gelişen kitle turizmine hizmet etmektedir. Köyceğiz'de 1992 yılında 26.234 turist konaklamıştır (yerli + yabancı) (Turizm Bakanlığı, Konaklama İstatistikleri Bülteni).

Ekonomik Faaliyetler ve Turizm İlişkileri :

İnceleme alanında halkın geçimi, büyük ölçüde tarıma dayanmaktadır (% 75). Köyceğiz, Dalyan, Yuvarlak ve Dalaman ovalarında, verimli tarım topraklarında, tarla ürünleri arasında en fazla üretim sanayi bitkilerinden pamukta görülür. Tahıllardan az miktarda buğday, mısır, arpa diğer sanayi bitkilerinden susam ve yer fıstığı üretimi vardır. Dikili alanlarda zeytin ve narenciye (portakal, mandalina) başta gelmektedir. Seracılık oldukça gelişmiş durumdadır (en fazla domates üretimi). Dalaman Tarım İşletmesi, Dalaman ilçe merkeziyle kıyı arasında 34.9 km² lik alan kaplar, Dalaman Hava Alanı, verimli tarım alanları üzerinde kurulmuştur. Yapılaşmada % 20 inşaat izni verilmesi, tarım topraklarının turizme yoğun ölçüde kaymasını önlemektedir. Marmaris, çevrenin tarımsal ürünleri için bir pazar oluşturmaktadır. Turfanda sebzeçilikte domates, turizm mevsimi başında, narenciye sonunda (Eylül) olgunlaştığı için, turizm mevsiminde yerinde tüketilememektedir. Ekonomik faaliyetler arasında yer alan arıcılıkta, bal kutuları hediyeelik eşya grubuna girmiştir. Sanayinin gelişmemiş olması turizm için olumlu olmaktadır. Fakat, 1967 yılında 1.600 000 m² lik alan üzerinde işletmeye açılan SEKA Dalaman Kağıt fabrikası (Dalaman ilçe merkezinin 3,5 km kuzeyinde) nın atıksuları Dalaman çayıyla denize karışarak deniz turizmini olumsuz etkilemektedir.

Turizmle ekonomik faaliyetler arasında en önemli ilişki, balıkçılık ve turizm arasında görülmektedir. Balıkçılık Köyceğiz, Dalyan köy ile göl ve denize yakın köyler için önemli bir geçim kaynağıdır. Dalyan suyu kıyısında yer alan Dalyan köyü, ismini bu boğazda bulunan eski dalyanlardan (balık tuzağı) almaktadır. Balıkçılık, üretim ağırlıklı olduğu için, üretim her yıl artmaktadır. Dalyan'da kurulan balıkçılık kooperatifi (Dalko) sayesinde balık istihsalı artmış, 1986 da yıllık 90 bin kg. olan üretim, 1993 de 500-600 bin kg. olmuştur. Balıkçılıkta yurt içi fazlası ihraç edilmektedir (kefal Yunanistan'a, yılan balığı İtalya'ya satılıyor). Yurt içinde ise, en çok İzmir olmak üzere doğuda Adana'ya kadar olan kıyıya satılmaktadır. Balıkçılığın turizmle ilişkisi birkaç yönlüdür. Av yasağı döneminin (30 Nisan - 1 Eylül) turizm mevsimi-

minin içinde kalması nedeniyle, bu dönemde balıkçılık yapamayan tekneler, Köyceğiz gölü ve Dalyan suyunda günlük tur yapmaktadırlar. Günlük tur yapan 250 teknenin % 80 ni balıkçı teknesidir. Bu şekilde turizm, av yasağı döneminde balıkçılara bir iş kolu yaratmaktadır. Bu konuda balıkçı tekneleri ait oldukları yere göre turistleri paylaşmış, durumdadır. Kürkçüler köyü ve Ova mahallesi balıkçıları Ekincik koya, Çandır köyü balıkçıları Delikada'ya yatlarla gelen turistleri, Dalyanköy ve Köyceğiz balıkçı tekneleri de Dalyanköy ve Köyceğiz'de konaklayan turistleri gezdirmektedir. Turizmi engellemek için, balık istihali yapılan Dalyan suyunda balık tuzaklarını kapatan kapı, tekneler geçerken açılmaktadır. Balık, turizm mevsiminde lokantalarda çok aranan bir çeşit olduğu için, Marmaris ve Fethiye'ye göre daha ucuz ve bol olduğundan Dalyan'a turist gelmesini sağlamaktadır. Ekonomik olarak turizm, tarım ve balıkçılıktan sonra gelmektedir. Fakat son beş yıl içinde turizm Dalyan'da konaklama tesisleri, ağırlama ve hizmet kuruluşları ve hediyelik eşya satışıyla büyük gelişme göstermiştir.

Sonuç :

İnceleme alanının, fiziki ve beşeri coğrafi özellikleri göl, kıyı, yat, kaplıca, ve kültür turizmine olanak tanımaktadır. Çevrenin turizmde önemli gelişmeler, 1977 de Köyceğiz Turizm Gelişim Projesinin hazırlanması, 1981 yılında Dalaman Hava Alanının açılması, 1982 de Köyceğiz ve Sarıgerme'nin Turizm Alanı ilan edilmesidir. Kitle turizminin zengin doğal ve arkeolojik değerlere getireceği zarar, yeterli ölçüde göz önüne alınmadan, özellikle kıyıda İztuzu kumsalının yapılaşmaya açılması, bu kumsalın deniz kaplumbağalarının (caretta caretta) üreme kumsalı olması nedeniyle tepkilere neden olmuş ve bu çevre ilk ilân edilen Özel Çevre Koruma Bölgeleri arasına girmiştir (1988). Uluslararası Sözleşmelerle de (Bern, Ramsar ve Cites) korunmaya alınan bu çevre hızlı yapılaşmadan, doğa tahribinden korunarak Dünya'da yeni başlayan eko turizm uygulamasının Türkiye'de ilk örneğini oluşturmuştur. Fakat Dalyan çevresiyle aynı doğal ve arkeolojik özelliklere sahip olan Sarıgerme yalısı, korunmaya alınmadığından, kitle turizminin getirdiği yapılaşmadan zarar görmüştür. Ayrıca Seka Dalaman Ka-

ğit fabrikasının, Dalaman çayı yoluyla gelen atıksuları, deniz kirliliğine neden olmaktadır. Aynı özelliklere sahip Dalyan ve Sarıgerme'de kitle turizmi ve eko turizm gibi birbirine zıt iki turizm şekli uygulanmaktadır.

Köyceğiz ve Dalyan çevresinde, karar ve yönetmenliklerle turizmin olumsuz etkisi önlenmeye çalışılsa da, bu konuda denetim gerekmektedir. Dalyan kanallarında 12 m. den büyük teknelerin dolaşması ve en fazla 25 yolcu taşınması belirlenmişken, 18 m. lik teknelerle 30-35 kişi taşınmaktadır. Teknelerin motorları gürültüye karşı izole edilmemiştir. Göl ve kanallarda, 5 milden fazla sürat yapmak, geceleri tekne ile seyretmek, yağ ve sintine suyu bırakmak olduğu halde, bu kurallar tam olarak uygulanmamaktadır. Gece göle tur düzenleyen tekneler bulunmaktadır.

Bu çevre, yurt dışından ekolojistlerin de katkılarıyla korunmaya çalışılmaktadır. Türk ve Almanların (Alman Teknik İşbirliği Örgütü), 1990 dan itibaren ortaklaşa yürüttüğü «Köyceğiz-Dalyan Çevre ve Tabiatın Korunması» projesiyle, doğanın korunmasına temel oluşturan bilimsel araştırmalar yapılarak, yörenin ekolojik envanteri çıkarılmış, İztuzu kumsalına yuva yapan deniz kaplumbağalarının en uygun şartlarda üremeleri sağlanmıştır. Alman Kredilendirme Teşkilatıyla ayrı bir işbirliğiyle, katı atıkların toplanması ve imha tesisleri, kanalizasyon arıtma sistemleri, içme suyu iyileştirme gibi konuları içeren altyapı projesi uygulandığında, eko turizm için uygun ortamların devamlılığı sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

- AKŞİT, O. 1967. Likya Tarihi, İ. Ü. Ed. Fak. yay. İstanbul.
- AKURGAL, E. 1969. Ancient Civilisation and Ruins of Turkey, Ankara.
- BEAN, G. 1980. Turkey Beyond the Meander, London.
- BERKEL, A. 1955. «Siğla Odununun Makroskobik Özellikleri ve Anotamik Sütrüktürü Hakkında Araştırmalar» Orman Fak. Der. cilt. 5, sayı, 1-2, s. 1-15, İstanbul.

- DARKOT, B.-S. ERİNÇ, 1954. «Güneybatı Anadolu'da Coğrafi Müşahadeler» İ. Ü. Coğ. Ens. Der., sayı. 5-6, s. 179-196, İstanbul.
- DARKOT, B. 1957. «Menteşe», İslam Ansiklopedisi, cüz. 78, s. 722-724, İstanbul.
- DOĞANER, S. 1994. «Köyceğiz-Dalyon çevresinde Eko-Turizm» Turizm Yıllığı 1994, s. 94-107, Ankara.
- DOĞU, A. F. 1987. «Güneybatı Anadolu Özellikle Köyceğiz Dolayının Jeomorfolojisi Üzerinde Gözlemler» Türkiye 11. Jeomorfoloji Bilimsel ve Teknik Kurultayı 16-20 Mart 1987, Bildiri Özetleri, Ankara.
- DOĞU, A. F. 1988 «Köyceğiz-Dalaman Çevresindeki Tarihi Yerleşme Alanlarının Jeomorfolojik Birimlerle İlişkisi (Güneybatı Anadolu) A. Ü. Dil ve Tarih -Coğ. Fak. Der, cilt 32, sayı. 1-2.
- DOĞU, A. F. 1994. «Doğal ve Tarihi Çevre Tarihine Bir Örnek : Pisilis (Sarigerme-Muğla), A. Ü. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı : 3, s. 309-322, Ankara.
- EFE (GÜNGÖRDÜ), A. 1987. «Liquidambar Orientalis Mill (Sığla Ağacı)'nın Makroskobik ve Palinolojik Özellikleri Üzerine Araştırmalar» Orman Fak. Der. Seri A, cilt 37, sayı. 2, s. 84-113, İstanbul.
- ERTAN, A.-A. KILIÇ-M. KASPAREK. 1992. Türkiye'nin Önemli Kuş Alanları, 157 s. İstanbul.
- GELDİAY, R. 1980. «Ege ve Doğu Akdeniz Kaplumbağları» Bilim, Birlik, Başarı Dergisi, yıl. 7, sayı. 27, s. 3-8, İstanbul.
- GÜLEZ, S. 1990. «2634 Sayılı Turizmi Teşvik Kanunu ve Çevre Koruma» I. Ulusal Turizm Kongresi, Bildiriler (16-18 Kasım 1990), s. 212-217, Kuşadası.
- HİDRO-KLİMATOLOJİ KÜRSÜSÜ, 1975 Türkiye Maden Suları, Ege Bölgesi, cilt 3, 335 s. İstanbul.
- HUŞ, S. 1963. Av Hayvanları Bilgisi, İstanbul.

- HUŞ, S. E. GÖKNEL, 1981. «Türkiye’de Av Hayvanlarının Yayılış Yerleri» Orman Fak. Der., seri. B, sayı. 2, s. 68-81, İstanbul.
- İNANDIK, H. 1965. Türkiye Gölleri (Morfolojik ve Hidrolojik Özellikler), İ. Ü. Coğ. Ens. yay. no 44, 194 s. İstanbul.
- KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, 1977. Köyceğiz (Muğla) Turizm Gelişim Projesi, cilt. I-II, Planlama ve Yatırımlar Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- ÖZHAN, E. 1991 «Dalyan Çelişkisi : Geçmiş, Şimdi, Gelecek» Turizm ve Çevre Konferansı (3-5 Ekim 1990), Türkiye Çevre Sorunları Vakfı yay. s. 177-204, Ankara.
- ÖZTÜRK, B. 1992. Akdeniz Foku (*Monascus monascus*), Anahtar Kitaplar, 215 s, İstanbul.
- TUNCEL, M. -K. GÖÇMEN, 1973. «Köyceğiz-Fethiye Yöresinde Bazı Coğrafi Gözlemler» İ. Ü. Coğ. Ens. Der. sayı. 18-19, s. 111-138, İstanbul.
- TUNCEL, M. 1975. Göllerimiz, Redhouse yay. 62 s. İstanbul.
- TÜRKİYE ÇEVRE VAKFI, 1989. Türkiye’nin Sulak Alanları, Ankara.
- TÜRKİYE ÇEVRE VAKFI, 1991, Türkiye’nin Çevre Sorunları’91, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. 1957. Mentеше-Oğulları, İslâm Ansiklopedisi, cüz. 78, s. 724-731 İstanbul.
- ÜLKER, İ. 1988. Türkiye’de Sağlık ve Kaplıca Planlaması, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. no. 1008, Ankara, 316 s.
- WITTEK, P. Mentеше Beyliği (Çev. O. Ş. Gökyay) Türk Tarih Kurumu, 1986. Ankara, 191 s.

İlgili Sözleşme, Karar ve Yönetmenlikler :

- Köyceğiz Turizm Alanı (6.9.1982 gün ve 17804 sayılı Resmi Gazete).
- Sarıgerme Turizm Alanı (6.9.1982 gün ve 17804 sayılı Resmi Gazete).

- Bern Sözleşmesi (Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarının Koruma Sözleşmesi) (20.2.1984 gün ve 18318 sayılı Resmi Gazete).
- Köyceğiz-Dalyan Özel Çevre Koruma Bölgesi (5.7.1988 gün ve 19863 sayılı Resmi Gazete).
- Köyceğiz-Dalyan Özel Çevre Koruma Bölgesi (sınırlarının genişletilmesi) (2.3.1990 gün, ve 20449 sayılı Resmi Gazete).
- Su Ürünleri Avcılığını Düzenleyen Sirküler (28.2.1991 gün ve 20800 sayılı Resmi Gazete).
- 1992-93 Orman Bakanlığı Av Mevsimi Merkez Av Komisyon Kararı (12.7.1992 gün ve 21282 sayılı Resmi Gazete).
- Köyceğiz Gölü ve Dalyan Kanallarında Çalışacak Taşıma Araçları Yönetmeliği (8.11.1992 gün ve 21399 sayılı Resmi Gazete).
- Ramsar Sözleşmesi «Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme» (17. 5. 1994 gün ve 21937 sayılı Resmi Gazete).
- CITES Sözleşmesi «Nesli Tehlikede olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine ilişkin sözleşme» (1. 10.1994 gün ve 22068 sayılı Resmi Gazete).